

**SOSYAL FARKLILIKLARDAN KAYNAKLANAN DİL
KULLANIMI VE TÜRKÇE EĞİTİMİNE YÖNELİK BİR
DEĞERLENDİRME**

*Murat ŞENGÜL**

ÖZET

Bu çalışmada, sosyal farklılıklara bağlı olarak, bireylerde ortaya çıkan dil kullanımının ölçünlü dilden farklılaşan boyutları ele alınmakta, bu farklılıkların giderilmesi açısından Türkçenin eğitimi ve öğretimine yönelik uygulamalarda dikkat edilmesi gereken hususlara değinilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dil eğitimi, Türkçe eğitimi, sosyal farklılıklar.

**THE LANGUAGE USE OF ARISING FROM SOCIAL
DIVERSITY AND AN ASSESSMENT INTENDED FOR
TURKISH EDUCATION**

ABSTRACT

In this study, depending on social diversities, it is taken on the differing dimensions from standard language of language usage arouse from individuals and mentioned about the issues need to be considered for applications intended to education and instruction of Turkish Language in terms of obviating those diversities.

Key Words: Language education, Turkish education, social diversity.

*Arş.Gör., Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü,
ELAZIĞ / TÜRKİYE, msengul2323@hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

1. GİRİŞ

Bireyin doğuştan getirdiği fizyolojik bir yapı olan dil becerisi, onun daha sonraki yaşantılarını belirler; gerçekler dünyası ile kendi zihni arasındaki bağlantıyı sağlayan bir köprüye dönüşür. Dil becerisi fizyolojik, psikolojik, çevresel, sosyal, kültürel, toplumsal, ekonomik değişkenler ile cinsiyet, yaş, zekâ gibi bireysel değişkenlere bağlı olarak gelişme gösterir.

Bireyin dil becerilerini geliştirmeye yönelik olarak uygulamaya konacak etkinlikler belirlenirken, sosyal farklılıklar olarak nitelendirilen bu değişkenlerden biri veya birkaçının göz ardı edilmesi olumsuz sonuçlara neden olabilir. Bu yüzden iyi bir dil eğitimi için, bu sosyal farklılıkların bilinmesi ve buna yönelik stratejilerin uygulanması gerekmektedir.

Çağımız dilbilimcileri ve dil genetiğiyle uğraşan psikologların incelemeleri her tür kavramı veya olguyu en elverişli ve en uygun biçimde algılama aracının ana dili olduğunu göstermektedir (Türker-Küyel, 2001: 180). Bu nedenle, her millet kendi geleceğinin teminatı olarak gördüğü çocuklara ve gençlere iyi bir dil ve iletişim becerisi kazandırma uğraşındadır (Özbay, 2001: 98). Hatta birçok çağdaş ülkede dil çalışmaları millî bir politika olarak görülmektedir. Ayrıca o millete göre hedeflenen insan tipinin yetiştirilmesinde başrolü üstlenecek olan dil eğitimi ve öğretimi çalışmaları ise akademik çalışmalar yapan kurumlar tarafından çok ciddi ve plânlı olarak yürütülmektedir (Tosunoğlu, 1999: 72). Dil eğitimi ve öğretimi çalışmalarına bu denli önem verilmesinin temel sebebi ise medeniyet dairesinde iyi bir yer edinebilmenin anahtarının ancak ve ancak çağdaş bir dil eğitimi ile donatılmış olan bireyler sayesinde olabileceği düşüncesidir (Yalçın, 2005: 2).

Bireysel ve toplumsal yaşamın en temel ögesi durumunda olan dil, eğitim ve öğretim sürecinde elde edilecek ürünün de niteliğini belirler. Birey, sahip olduğu dil becerileri ekseninde düşüncelerine yön verir ve böylelikle çeşitli zihinsel aktiviteler gerçekleştirir. Neticede, ortaya çıkan bu durum, bireyin eğitim-öğretim alanındaki yeterliliğine önemli ölçüde etki eder.

Sosyal yaşamda var olan etkenler ve bireysel farklılıklar, bireyin dil becerilerinin gelişiminde çok önemli bir etkiye sahiptir. Bu bakımdan, dil gelişimini etkileyen çok boyutlu etkenler ve bireysel farklılıkların ortaya çıkarılması, böylelikle de bireyin dil kullanımının istenen doğrultuda etkinleştirilmesi büyük bir önem kazanmaktadır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

2. DİLİN SOSYAL HAYATTAKİ GENEL GÖRÜNÜMÜ

Dil, düşünceleri, kavramları ve onların isteğe bağlı kullanımlarını insanın emrine verir. Whorf “dilini, algılama gücü üzerinde bir çeşit diktatorya kurduğunu düşünür ve bizlerin lafzın esiri olduğunu” (Akt. Doğru, 1996: 18) iddia eder. Chomsky (2002: 37), dilin insan zihninde derin ve yüzey yapıları kesin olarak belirleyen ve çağrıştıran değişmez bir üretici ilkeler dizgesi olduğunu ve söylem üretilirken ya da yorumlanırken, kişinin belli bir biçimde dil edincini kullandığını, Gökberk ise (1997: 71) dilin insanlar üzerinde onların düşüncelerini ve değerlendirmelerini belirleyen bir güç olduğunu savunur.

Millî bir kültürün ve millî bir kimliğin temelini oluşturan en önemli unsur dildir (Buran, 1997: 216; Alkaya, 2006: 5). Aynı dili konuşan insanlar millet adı verilen sosyal varlığın temelini oluşturur. Dil, duygu ve düşüncüyü insana aktaran bir vasıta olduğu için, insan topluluklarını bir yığın veya kitle olmaktan kurtararak, aralarında duygu ve düşünce birliği olan bir toplum hâline getirir. Dolayısıyla dil ferde toplumunun bağışladığı en büyük miras ve donanımdır (Kaplan, 1987: 9’dan aktaran: Özkan, 2003). Bu yüzden, yaşam alanı içerisinde, iletişim için dilden daha çok kullanılan bir başka unsur göstermek zordur.

Dilin toplumla ve toplumun kültürüyle olan ilişkisine daha önceki yüzyıllarda değinilmesine rağmen bu konu, 20. yüzyılın başlarında daha da önem kazanmıştır. Bu yüzyılın ilk yarısında dil ve düşünce ilişkisine yönelik çalışmaların ve ortaya atılan görüşlerin, dil ve düşünce olgularını toplumsal olgulardan bağımsız ele almadıkları, bu ilişkinin temelinde toplumun koşullayıcı etkisini vurguladıkları söylenebilir. Antoine Meillet ve onun görüşünü paylaşan bilginler dili, toplumsal yapının oluşturduğu değişik katmanların birleşimi olarak görmüş, dilde yaşam biçiminin ve iktisadi koşulların etkisine; sözcüklerin anlamının değişmesinde toplumdaki değişikliklerin önemine eğilmişlerdir. Yapısal yöntemi budunbilime uygulayan Claude Levi-Strauss, dili bir toplumsal görüngü (fenomen) olarak görmektedir (Büyükkantarıcıoğlu, 2006: 30; Aksan, 1998: 64-65).

Dil, daha önceki kuşakların iletişim deneyimlerine ve yaşamlarına ilişkin bir bilgi hazinesi olarak toplumsal bir işlev görmektedir (Oktar, 1995: 169). Dilin toplumsal amaçlara yönelik kullanımı, toplumsallaşmanın temelinde yatan insanlar arası ilişkilerde yatar. Her dil, konuşulduğu toplum içinde, kendine özgü bir kültür ve uygarlık çevresinde biçimlenirken dış dünyayı, toplumsal, ruhsal, fiziksel gerçekliğe uygun bir biçimde yorumlar, kavramlaştırır ve

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

yapılaştırır (Uzun Subaşı, 2000: 25; Başkan, 1983: 151-172 ve Akarsu, 1984: 50-65'den aktaran Ergenç, 2002: 13).

3. SOSYAL BİR DAVRANIŞ BİÇİMİ OLARAK DİL

Dil kullanımı ile toplumsal davranış biçimi arasındaki karşılıklı etkileşim söz konusudur (Günay, 1991: 72). Bu yüzden, dil kullanımında meydana gelen sapmaları, bir kültür topluluğunu oluşturan bireylerin var oluş ve davranış biçimlerinin, yani sözel ve sözel olmayan davranışlarının eklemlendiği bir toplumsal pencereden ele almak zorunluluğu doğmaktadır (Yağcıoğlu, 2005: 137-138).

Davranış kurallarını gramer kurallarına benzeten Schmidt (1969), buna ilişkin olarak “davranış grameri” (Handlungsgrammatik) terimini kullanmaktadır. Ona göre, “mantıklı sosyal davranış ile anlamlı dilsel davranış, ancak bir davranış gramerinin geçerli kurallarına göre sosyal norm hâline gelmiş davranış kalıplarının, bireysel olarak ve durumlara uygun şekilde yerine getirilmesiyle mümkündür.” Schmidt'in bu yaklaşımına göre, durumlara uygun dilsel ve dil dışı davranışların ortaya konabilmesi bir anlamda, “dil grameri”yle “davranış grameri”nin örtüşmesine bağlıdır. Çünkü her birey, iletişime bir sosyal ve kültürel sistemin üyesi olarak katılır ve çoğunlukla alışageldiği bu sistemin normlarına göre dilsel davranış gösterir (Aktaran: Selçuk, 2007: 506).

Toplumsal yapıyı, toplumsal kurumların, bunların karşılıklı ilişkilerinden doğan toplumsal değerlerin karşılıklı etkilediği bir bütün olarak nitelendiren Yasa'ya (1970) göre toplumu çevreleyen öge ve güçler arasındaki etki-tepki ilişkilerinin bir kısmının yaygın ve tekrarlı oluşundan doğan bir takım genel davranış kalıplarının, toplumsal biçimlenmelerin bileşkesinde neler olduğunun bilinmesi gerekir. Demografik, etnik ve kültürel yapı (aile, din, tarih, dil, eğitim, siyasi örgüt), nihayet toplumsal gruplar, katmanlar ve sınıflar makro toplumsal yapıyı etkileyen ve toplumsal yapının anlaşılması için bilinmesi gereken öğelerdir (Aktaran: Başak, 2005: 46). Bu öğeler içerisinde en öne çıkanı dildir. Çünkü toplumun varlığı, birliği, dirliği dilde ifadesini bulur.

Dil kullanımı ortak bir hayat formunun paylaşımıdır (Wittgenstein, 1997: 11). Her dil kendisini kullanan toplumun izini taşır, her toplum da kullandığı dilin çerçevesine girer. İlişki, görüldüğü gibi, tek yönlü değil, karşılıklıdır (Vardar, 2001: 114). Toplumsal etkinliklerin, ihtiyaçların, kavramların sürekli ve gittikçe artan farklılaşması hep yeni adlandırmaları gerekli kılıyorsa, buna karşı dengeyi kuran birleştirici bir gücün de bulunması gerekir. Sınıfların üstünde, özelleşmiş etkinlikler ve toplulukların üstünde, bir bireyler

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

toplulaşmasından bir topluluk oluşturan, üretim ve toplu geçim imkânı sağlayan birleştirici bir güç vardır. Bu güç dildir ve yalnız dildir. Dilin, değişen toplum içinde bir süreklilik, her zaman için farklılaşmış olan etkinlikleri birbirlerine bağlayan bir değişmezlik göstermesi bundandır. Bireysel farklılıklar içinde bir özdeşliktir. Dilin son derece paradoksal olan ikili niteliği, hem bireye oranla içkin, hem de topluma oranla aşkın niteliği, işte bundan ileri gelir. Bu ikilik dilin tüm özelliklerinde ortaya çıkar (Benveniste, 2008).

4. SOSYAL FARKLILIKLARDAN KAYNAKLANAN DİL KULLANIMLARI

Ana dili, çocuğun yaşadığı çevrenin ve iletişim içerisine girdiği toplumsal ortamın ürünüdür. Çocuk çevresini, toplumunu ve bu toplumun ortaya koyduğu ve geliştirdiği kültürel birikimi ana diliyle algılar; dili yetkinleştikçe bilgi, kültür ve düşünce evreni de gelişme gösterir (Sever, 2000: 1).

Çocuğun sosyalleşmesi, içinde doğduğu ailede başlamaktadır. Buna “primer sosyalleşme” denir. Çocuk, bundan sonraki hayatını belirleyecek olan temel davranış değerlerini aile ocağında öğrenir. Ancak anne ve babanın, çocuklarına karşı gösterdikleri davranış şekillerini belirleyen değerler veya çocuğun öğrenmek zorunda kaldığı davranış değerleri o aileye hazır olarak verilmiş değildir. Bunlar, öğrenilmiş, kazanılmış değerlerdir. Fakat her ailede geçerlikte olan davranış değerlerinin mahiyeti az veya çok birbirlerinden farklı olarak ortaya çıkmaktadır (Yılmaz, 1974: 23). Bu da toplumda farklı yetenekleri, farklı algıları, farklı düşünceleri olan çeşitli sosyal katmanların meydana gelmesine neden olmaktadır.

Sosyal katmanların sosyalleşmeyi etkileyen faktörleri şu şekilde gruplandırılabilir:

a) *Sosyoekonomik Faktörler: Ailenin aylık gelir durumu çocukların giyimini, beslenmesini, eğlenmesini, cep harçlıklarını vs. belirler. Çocuğun arkadaşları arasındaki sosyal hayatı da ailenin gelir durumuna bağlıdır. Öte yandan ailenin çiftçi, işçi, memur ailesi olması, köyde veya kentte yaşıyor olması da gelirin harcanma biçimlerine etki eder.*

b) *Sosyoekolojik Faktörler: Çocuğun ailesinin oturduğu coğrafi bölge, yerleşim yerinin büyüklüğü ve küçüklüğü, şehirle ilişkileri vs. de sosyalleşmeyi etkilemektedir. Çünkü çocukların başka insanlarla kurdukları sosyal ilişkiler, onların karakterlerini etkilemektedir. Kitle iletişim araçlarıyla yayılan haberlerin çocuğa ulaşması, kullanılış şekilleri, sosyal hayatın başka şekilleri hakkında çocuğun bilgi, düşünce davranışlarını etkiler.*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

c) *Sosyokültürel Faktörler: Toplumun gelenekleri, ahlakı, dini, dünya görüşü, değerleri, ideolojisi, medeniyet dairesindeki yeri, teknik ve sanayideki gelişmişlik durumu da sosyalleşmeyi etkilemektedir. Bu arada dil seviyesini de unutmamak gerekmektedir” (Ergün, 2007).*

Sosyalleşme, çocuğun eğitiminde toplumun öğretmen olduğu bir öğretimdir. Çocuğun çevresindeki kişiler, onun benliğinin meydana gelmesinde çok etkilidirler. Çocuğun kişiliğinin çevre tarafından bu denli açık bir şekilde etkilenmesine dikkati çeken C.H. Cooley, çevredeki insanlara “ayna benlik” demektedir. Çocuğun, biri toplumsal ilişkiler ağı içerisinde ortaya çıkan, diğeri gerçek yetenek, beceri ve özelliklerini ifade eden iki benliği vardır (Ergün, 2007). Bu iki benlik çocuğun dil becerilerinin şekillenmesinde en önemli görevi üstlenir.

Farklı sosyoekonomik, sosyoekolojik ve sosyokültürel yaşam biçimlerine mensup kişilerin dilsel başarılarının farklı olduğu ilk defa zekâ testlerinin uygulanmasıyla ortaya çıkmıştır. Kültür değerleri bakımından geri kalmış olan sosyal çevrelerde yetişen çocukların zekâ testlerinin özellikle sözel kısımlardan düşük puan aldıkları dikkati çekmiştir. Örneğin Eells ve çalışma arkadaşları 9-10 ile 13-14 yaşlar arasında bulunan 5000 çocuğa çok kullanılan 10 zekâ testi uygulamış; alt sosyal katmana mensup çocukların, orta sosyal katmana mensup çocuklara oranla, her zekâ testinin sözel maddelerinden düşük puan, sözel olmayan maddelerinden ise aşağı yukarı aynı puanları aldıklarını belirlemişlerdir (Eells, 1951’den aktaran: Yılmaz, 1974: 25). Böylece sözel zekâ ile sosyal katman arasında sıkı bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir. Gerçekten zekâlı davranış olarak kabul edilen davranışların çocuğu dilsel sembollerle ortaya konmakta, ölçülmektedirler. Çünkü sözel zekâ, kelimelerin ustalıklı kullanılması zorunlu kılmaktadır (Şemin’den aktaran: Yılmaz, 1974: 25).

Neuhaus da (1969) yaptığı bir araştırmada sıfatları anlama ve onları kullanma bakımından köyde yetişen çocuklar ile şehirde yetişen çocuklar arasında büyük farklılıklar olduğunu tespit etmiştir. Neuhaus, 146 sıfatı 10 kategoride toplayarak köyde ve şehirde yetişen çocuklardan bunları ayırt etmelerini, ne ifade ettiklerini cevaplandırmalarını istemiştir. Bu sıfat kategorileri şöyledir:

1. Nitelik bildiren sıfatlar:	<i>kırmızı, yeşil ... vb.</i>
2. Nesneye bağlı sıfatlar:	<i>ağır, akıcı, ucucu... vb.</i>
3. Biçim bildiren sıfatlar:	<i>parlak, köşeli, uzun,.. vb.</i>
4. Mekân bildiren sıfatlar:	<i>ön, yukarı... vb.</i>
5. Zaman bildiren sıfatlar :	<i>eski, yeni... vb.</i>

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

6. Sosyal bir beceri bildiren sıfatlar: *çalışkan, yardım sever... vb.*
 7. Moral ifade eden sıfatlar : *iyi, kötü... vb.*
 8. Ahlak yapısını bildiren sıfatlar : *dürüst, sadık... vb.*
 9. Estetik duygu ile ilgili sıfatlar : *güzel, çirkin... vb.*
 10. Duygusal bir durum bildiren sıfatlar: *üzüntülü, kızgın....”*

(Yılmaz, 1974: 30-31).

Neuhaus (1969), sıfatlarla ilgili araştırmasının sonunda 1.-5. kategorilerdeki sıfatların bütün çocuklar tarafından kavrandığını, kullanıldığını buna karşılık 6.-10. kategorilerdeki sıfatları anlama ve bunları kullanma bakımından köyde yetişen çocuklar ile şehirde yetişen çocuklar arasında farklılıklar ortaya çıktığını tespit etmiştir. Onun tespitine göre köyde yetişen çocuklar, şehirde yetişen çocuklara oranla 6.-10. kategorilerindeki sıfatları daha az ayırt edebilmekte ve kullanabilmektedir (Neuhaus,1969’ dan aktaran: Yılmaz, 1974: 31).

Dil farklı sosyal katmanlarda niçin farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır? Bu soruyu “genellikle farklı sosyal katmanlarda görülen iş, sahip olunan meslek farklı dil kullanımlarını, farklı dilsel becerileri gerektirmektedir” şeklinde cevaplandırmak daha doğru olacaktır. Gerçekten alt sosyal katmana mensup ebeveynlerin işlerinde çoğunlukla tek tek şeylerle uğraşmaları, bu şeyler arasındaki bağıntıları nadiren dilsel olarak ifade etmeleri, onların dil yapılarının gelişmesine, ayrılaşmasına olanak sağlamamaktadır. Bu dilsel özelliği aynı sosyal katmanda doğan çocuklar da sosyalleşme sürecinde aynen öğrenmek zorunda kalmaktadırlar. Bu suretle de bu çocukların dil yapıları da ebeveynlerinin dil kullanımlarına benzemektedir. Buna karşılık, orta sosyal katmanda görülen işler artık tek tek nesnelere yönelme değil, nesnelere arasındaki ilişkileri göstermeye yarayan zihinsel etkinlikler şeklinde olmakta, bu etkinliklerin seviyesi üst sosyal katmanda daha da artmaktadır (Yılmaz, 1974: 31).

Brown ve Bellugi de (1964), yaptıkları bir araştırmada bu görüşü doğrulamışlardır. Onlar, orta sosyal katmana mensup annelerin, çocukları ile olan ilişkilerinde ayrılaşmış ve doğru bir dil yapısı kullandıklarını, alt sosyal katmana mensup annelerin ise bunu gösteremediklerini, hatta bu sosyal katmanda anne-çocuk ilişkisinin yeterli bir şekilde ortaya çıkmadığını tespit etmişlerdir. Perlin ve Kehn (1966), sosyal katmanlarda ortaya çıkan bu sözel iletişim farklılığının görülen işin, sahip olunan mesleğin farklı iletişim biçimleri yüzünden ortaya çıktığını ileri sürmektedirler. Bock da (1970) aynı görüşü paylaşmakta, her sosyal katmanda ortaya çıkan dil yapılarının sahip olunan mesleğe bağlı roller tarafından belirlendiğini söylemektedir (Aktaran: Yılmaz, 1974: 32).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Ülkemizde de bu doğrultuda araştırmalar yapılmıştır. Yılmaz (1974), farklı sosyoekonomik gruplara mensup olan öğrencilerin gösterdikleri dil yapılarının bu öğrencilerin okul başarılarını nasıl belirlediğini göstermek amacıyla “Dil Eğitimde Eşitsizliğin Kaynaklarından Biri Olarak Dil Yapısının Okul Başarısındaki Rolü” adlı eğitimbilim ve toplumdilbilim temelli bir çalışma yapmış; konuyu toplumsal katmanlara göre ele almış, toplumsallaşma sürecinin dil yapısını etkilediğini ortaya koymuştur.

Büyükkantarcıoğlu (1992), farklı sosyal katmanlardan gelen ilkokul öğrencilerinin ölçünlü dil ve sözcük dağarcıklarında farklılık olup olmadığını ortaya koymak için yaptığı araştırmada, sosyoekonomik ve sosyokültürel farklılıkların dil kullanımını etkilediğini belirlemiştir.

Alt sosyal katmana mensup çocukların zekâ testinin sözel maddelerinden, orta ve üst sosyal katmana mensup çocuklara oranla daha düşük puan aldıklarını Stanford-Binet zekâ testinin İstanbul çocukları üzerinde yapılan standardizasyonunda da görmek mümkündür. Burada alt sosyal katmana mensup çocukların özellikle lügatçe saçma cümleler, soyut kelimeler, cümlelerdeki eksiklikleri tamamlama, benzerlikleri bulma, bilmece, anlama, karışık cümle... vb. sözel zekâ maddelerinden, diğerlerine göre, oldukça düşük puan aldıklarının tespiti, bu konuda yapılan diğer araştırmaları da doğrular mahiyettedir (Şemin’den aktaran: Yılmaz, 1974: 26-27).

5. DİL KULLANIM TÜRLERİ VE BU DİL KULLANIMININ TÜRKÇE EĞİTİMİNDEKİ YANSIMALARI

Dil, kullanımı açasından durağan olmayan sosyal bir yapıdır. Bu sosyal yapıyı oluşturan sistemler vardır. Bu alt sistemler kabaca üçe ayrılır:

Bölgesel dil kullanım farklılıklarına işaret eden *diyalekt* sosyal dil olgusunun alt sistemidir. Konuşucunun bölgesel kimliğinin göstergesi olan *diyalekt*, onun alt önemli kimliklerinden birini oluşturur. Her bireyin ait olduğu coğrafi ve kültürel özellikleri, dil kullanımında kendini gösterir. Kültürel bir zenginlik ifadesi olan *diyalekt* uygun yer ve koşullarda kullanıldığında bireyin aitlik ve güven duygusunu besler. *Diyalekt*, sosyal bir dil engeli olarak öğretim sürecinde kendini gösterir ve bu durum gösterilen çabaya bağlı olarak, belli bir süre içinde aşılabilir. Yoğun olarak hem söyleyiş, hem de sözcük düzleminde farklılıklar gösteren bölgesel dil kullanım farklılıkları, aynı dil toplumunda iletişimi zorlaştırır. Duyguların daha güvenle ifade edildiği bu kullanım farklılığının alt kimliğin sembolü olarak değerı yüksektir. Bölgesel dil kullanım biçimleri toplum

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

üyelerinin o toplumda sığınacakları güvenli dil limanlarıdır; orada özleri ve duyguları, korkuları en yalın hâlde dile gelirken kendileri olmanın duygusal yanını yaşarlar. Ancak bölgesel dil kullanımı, ölçünlü dil kullanımının geçerli olduğu resmî ortamlarda her zaman olumlu işleve sahip değildir. Farklı bölge insanların ortaklaşa bir sistemi -ölçünlü dili- kullanmaları gereken öğretim ortamlarında yaşanabilecek zorluklar, bilinçli dil politikası ile aşılabılır. Bilinçlilik sözcüğü ile anlatılmak istenen, bölgesel dil kullanımının sembolik değeri korunarak ölçünlü dil öğretimi yapılmasıdır (Ağaçşapan, 2002:113-114).

Bölgesel dil kullanım farklılığının yanı sıra konuşucunun üstlendiği toplumsal rol ve ait olduğu sosyal grubun gerektirdiği farklı dil kullanım biçimleri daha vardır ki bunlara *sosyolekt* denir. Birey, bu farklı dil kullanım biçimlerini sosyalleşme süreçleri içinde edinir. *Sosyolekt* olarak adlandırılan dil kullanım biçiminin taşıyıcısı olan toplumsal gruplar içinde, toplumsal katmanlar (alt, orta, üst), cinsiyet yaş, statü, din-mezhep, mesleki gruplar vardır. Mesleki dil kullanımları ve diğer *sosyolektler* ölçünlü dil kullanımına göre farklı sözcükler ve sembolik değerler içerebilirler. Sosyal bir dil engeli olarak ortaya çıkışları yine öğretim sürecinde olur. Örneğin ölçünlü dil kullanımının geçerli olduğu öğretim ortamında, ölçünlü dil kullanımını ait olduğu alt katmanda edinememiş olan bir öğrenci üst katmandaki öğrenciye göre daha düşük bir başarı elde edebilir. Çünkü öğrencinin okuldaki başarı değerlendirmeleri bilimsel zekâ ölçekleriyle değil, dil aracılığı ile yapılır. Ölçümü yapan öğretmenin dolaylı beklentisi ölçünlü dilin öğrenci tarafından başarı ile kullanılmasıdır (Ağaçşapan, 2002: 114-115).

Toplumsal katmanların dil kullanımının sosyal bir engel oluşturduğu konusu, ilk kez İngiliz eğitimci Bernstein (1959) tarafından ele alınmıştır. Bernstein katmanlara göre dil kullanımını dar ve geniş olarak iki kod altında sınıflandırır. Bu kod kavramını dilbilimsel kavramlar olan dil yetisi ve edinç olarak değerlendirmek Bernstein'in değil onun çalışmalarını değerlendirenlerin sorunu olmuştur. Bernstein, dilbilimci değil, öğretmendir. Çalışmalarının amacı, farklı sosyalleşme süreçlerinin olumlu-olumsuz sonuçlarını saptamaktır. Bernstein'e göre alt katman çocukları sosyalleşme sırasında dar dil kodunu edinirlerken, üst katman çocukları geniş dil kodunu edinirler. Dar dil kodu geniş dil koduna göre eksik özelliklere sahiptir. Bu dilsel kodlar Bernstein'e göre biliş ile sosyal yapı arasındaki ileti araçlarıdır. Çocuk sosyalleşirken sosyal yapı ve dilsel kodu aynı anda öğrendiği için dil kodu ile düşüncelerine yerleşmiş olan düzenekleri tekrar düşünce olarak üretmektedir. Bernstein dar

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

kodun alt katmanda, geniş kodun orta katmanda kullanıldığını saptamıştır. Geniş kod, yazılı dilin özelliklerine yakinken, dar kod ortama bağımlı sözlü dil özelliklerine sahiptir (Ağaçşapan, 2002: 115)

Dar ve geniş kodun özellikleri daha yakından bakıldığında şöyledir:

Dar Kod

- Kısa, gramer olarak basit, genellikle tamamlanmamış cümleler tercih edilir.
- Bir konuyu dile getirmede yan cümlelere az rastlanır. “Ve”, “Sonra”, “Böylece” gibi basit bağlaçlar sıklıkla kullanılır.
- Sıfat ve zarflar sınırlı sayıda kullanılır ve hep sıfat ve zarflar kullanılır.
- Gizli özne ve belgesiz zamirler çok ender kullanılır.
- Kısa emir cümlelerine ve sorulara sık sık başvurulur.
- Bireysel farklılık dilde hissedilmez, anlatılmak istenen ima edilir.
- Geleneksel kalıplar, özlü sözler sıklıkla tercih edilir.
- Geniş anlam alanları olan sembol kullanımı azdır.
- Olay saptamaları açıklama olarak kullanılır ve sonuçta genel bir iddia ile kendilerini ifade ederler “Beni anlamıyorsun” gibi.
- Sıklıkla, saptamalar soru imiş gibi formüle edilip yanıt beklenir. Sempati sirkülasyonu kurulunca konuştuğu kişinin onayını almış olur.

Geniş Kod

- İfadeler temiz dil bilgisi ve söz dizimi ile yapılandırılmıştır.
- Mantıksal düzenlemeler bağlaç ve yan cümlelerin kullanılması ile gramer olarak kompleks cümlelerle dile getirilmiştir.
- Gizli özne ve belgesiz zamir sıklıkla kullanılır. Yer ve zaman edatları sıklıkla kullanılır.
- Kısa sorular ve emirler hemen hiç kullanılmaz.
- Cümleler içinde ve cümleler arasındaki yapı ve ilişkilerle bireysel yeterlilik sözel olarak dile getirilir.
- Geleneksel kalıplara ve özlü sözlere başvurulmaz.
- Dil kullanımı, kişinin yoğun, karmaşık bir kavramlar silsilesine sahip olduğuna işaret eder.
- Açıklayıcı semboller (jestler ve mimikler gibi veya ses tonu değişikliği gibi) anlatımı güçlendirmek için ifadeye eşlik eder.
- Saptamalar soru imiş gibi formüle edilip, yanıt beklenmez. Konuşmacının kendine güveni tam olduğundan ilgi ve onaylanmaya ihtiyaç duymaz. (Lange 1991:48’den aktaran: Ağaçşapan, 2002: 116-117).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009

Yukarıda verilen kod tanımlarına göre konuşucu çevresi ile olan karmaşık ilişkilerini dile getirebiliyor ve bu karmaşık ilişkilerle yine dil kullanımı olanakları en iyi şekilde gerçekleştiriyorsa geniş koddan yararlanıyordur. Böyle bir kişi sözel tutumu nedeniyle orta katman üyesi olarak tanımlanır. Bir başka konuşucu dilsel olanakların çok azından yararlanıyor, düşüncelerinin mantıksal ilişkisini dile getiremiyor ve bildirişimini sağlamak için dil dışı ifade biçimlerine başvuruyorsa dar koddan yararlanıyor demektir. Bu da onun alt katman üyesi olduğunun göstergesidir. Geniş kodu kullanan kişinin dar kodu da kullanması mümkünken dar kodu kullananın geniş kodu kullanması daha sınırlı bir dil tutumudur. Geniş kodun iki türü vardır: 1- Kişi yönlü geniş kod 2- Konu yönlü geniş kod. Bernstein, alan uzmanlarının konu yönlü geniş koda, sanatla uğraşanların kişi yönlü geniş koda sahip olduğunu belirtir (Ağaçşapan, 2002: 117).

Sosyolektin bir türü olan bu katmanlar arası farklı dil kullanımı eksiklik kuramı ile açıklanmıştır. Dar kod kullanımının sosyal engel olarak görülmesinin nedenini İmer (1990), Bernstein'den hareketle şöyle açıklar:

“Bernstein, dar kodla sınırlı kalan çocuğun konuşmasının söz dizimsel düzenleme nedeniyle aşağı bir düzeyde olduğunu, söz varlığını genişletmek gerekçesi ya da düşüncesi bulunmadığını, bireysel amacına aracı olarak söz dışı kanallar karşısında duyarlılık geliştireceğini söylemektedir. Buna karşılık geniş kodu öğrenen bir çocuk, özel bir söz dizimine değer biçmeyi, özel bir anlam örneğini algılamayı ve buna aracı olmayı, özel ve sözel planlama sürecini geliştirmeyi ve sözel kanalda dikkatini çok erken yoğunlaştırmayı öğrenecektir. Bu durumda geniş kod ayrılmış bir bildirişimi, daha fazla bilginin kavranmasını ve biriktirilmesini, daha çeşitli algılama ve anlayışı, daha karmaşık zihinsel problem çözümlerini ve daha ayrılmış eylem tasarımlarını olanaklı kılmaktadır.” (İmer 1990: 31-32)

Dil kodunun sağladığı bu zihinsel özellikler, sosyoekonomik, sosyoekolojik ve sosyokültürel yönden orta ve üst seviyede olan çocukların başarılarında önemli ve olumlu rol oynarken, alt seviyede olan çocukların eksik dil kodunun neden olduğu zihinsel olanaklar yüzünden önce okulda ve daha sonra toplum içinde dikey yöndeki yükselmelerde orta ve üst seviyede olan çocuklara oranla daha düşük olmaktadır (Ağaçşapan, 2002: 118).

Bireyler konuştukları konuya, kişiye ve ortama bağlı olarak farklı dil kullanım biçimlerine başvururlar. Bireyi diğer bireylerden farklı kılan kişisel dil kullanımı (*idyolekt*) onun bireyselliğini sembolize eder. Her bireyin kendine has sözcük dağarcığı, konuşma

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

temposu, vurgusu, hatta sıklıkla tercih ettiği söz dizimleri vardır. Kişi konuştuğu ortam, iletişim içerisine girdiği şahıslar ve konuya göre dil değişkesini saptama yetisini edinmemişse ve bu nedenle dil değişkelerini yeri geldiğinde uygulayamıyorsa başarılı iletişim ve bildirişimler kuramaz. Bireysel dil kullanımının, sosyal bir dil engeli olarak çocukların toplumda başarısız yaşantılar geçirmelerine neden olmaması için, çocuklara aile içi sosyalleşme dönemlerinde kendilerini çeşitli ortamlarda nasıl ifade edeceklerine ilişkin ön bilgilerin zengin yaşantı ortamlarında sunulması gerekmektedir. Okul öncesi eğitimde çocuklara ortama, kişiye, konuya bağlı farklı dil kullanımları konusunda yaşantılar sunulması aile ortamına göre daha olanağıdır. İlköğretimde dil bilgisi kurallarının öğretildiği Türkçe derslerinde dil becerilerine de yer verilmeli, bunu gerçekleştiren çocukların kendilerini farklı konularda, farklı kişilere sözle ifade etmelerine fırsat verilmelidir (Ağaçşapan, 2002:119-120). Ayrıca, bu etkinlikler sadece uygulama boyutunda kalmamalı; öğrencilere, dil becerilerini kullanım yeterlikleri hakkında dönüt de verilmelidir.

6. SONUÇ

Toplumda bürünülen her rol, her kimlik, her türlü sosyal ve kültürel zemin farklı bir dil kullanımını doğurur. Bu yüzden, bireyin dil kullanımı kendi bireysel farklılıklarına, toplumda üstlendiği rollere, sosyal hayattan etkilenme biçimine göre çeşitlilik gösterir. Bu dil kullanım farklılıkları bireyin diline ait şu olguların gözlemlenmesine neden olmaktadır:

► Farklı toplumsal katmanlara mensup ailelerin çocukları sosyalleşme esnasında, dil kodunu edinirlerken, sahip oldukları sosyal olanaklara bağlı olarak birbirinden farklı dil kodları (dar kod ve geniş kod) edinirler. Ancak, düşük bir ihtimal de olsa bir katman içinde büyümüş olan bir kimse, içinde bulunduğu katmandan farklı biçimde bir dil kullanımı ortaya koyar.

► Ölçünlü dil, bazı durumlarda pragmatik ilişkiler kurma, moda, özentî, farklılık yaratma açısından yerini bölgesel dile, işlevsel dil(ler)e veya başka bir dile bırakır.

► Yabancı bir kültürü benimseme veya bu kültürden etkilenme, beraberinde dil değişimi ve dil karışımı, kod değişimi ve kod karışımı gibi dil kullanım biçimlerini getirir.

► Dil kullanımındaki farklılıklar (telaffuz, kelime bilgisi ve belirli dil bilgisi öğelerinin kullanımı) farklı işitsel etkiler yaratır. Bunlar, farklı bölgelerdeki insanlar arasında dilsel sapmalara yol açar.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

► Öğrencinin kullandığı dil, onun, okulun ondan beklediği dil özelliklerine ne ölçüde eriştiğinin, bunun da okul başarısına nasıl yansıdığıнын göstergesi niteliğindedir. Bu dil kullanımı, bireyin dilsel başarısına ve okul başarısına etkisini, onun toplumsallaşma sürecinden etkilenme biçimini ortaya koyar.

Küresel değerlerin ve küresel iletişimin etkisiyle, adeta bir köy kadar küçülen postmodern dünyadaki kişiler arası ilişkiler yumağı çerçevesinde kendi kültürü ve küresel kültür arasında sıkışan bireylerde meydana gelen karmaşanın, bireyin dil kullanımında ölçünlü dilden uzaklaşmasına neden olmaması için ölçünlü Türkçenin kullanımına yönelik duyarlığın oluşturulması ve geliştirilmesi gerekmektedir.

Bir kâğıdın iki yüzü gibi birbirini tamamlayan özellikler arz eden dil ve düşünme becerileri, kişinin yaşam sürecini belirleyen, disipline eden yapı unsurlarını bünyesinde barındırmaktadır. Bir toplumda yaşayan bireyler arasında meydana gelen dil kullanım farklılıkları beraberinde düşünme düzleminde de farklılıklar oluşturur. Bu da bireyler arasında bir anlaşma sorunu yaratabilir. Bu yüzden, sosyal farklılıkları bünyesinde bulunduran toplumda, insanlar arasındaki dil kullanım farklılıklarının azaltılmasını sağlayacak sorunun aşılmasında en büyük görev genel manada eğitimcilere, özelde ise temel görevi Türkçeyi öğretmek, “öğrencilerin, dilimizin, millî birlik ve bütünlüğümüzün temel unsurlarından biri olduğunu benimsemelerini; Türkçeyi, konuşma ve yazma kurallarına uygun olarak bilinçli, doğru ve özenli kullanmaları; duygu, düşünce ve hayallerini sözlü ve yazılı olarak etkili ve anlaşılır biçimde ifade etmelerini sağlamak” (MEB, 2006: 4) olan Türkçe eğitimcilerine düşmektedir.

KAYNAKÇA

- AĞAÇŞAPAN Asuman (2002). *Dil Üzerine*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- AKSAN Doğan. (1998). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Cilt: 1. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ALKAYA Ercan (2006). “Millî Şuur Eksikliğinin Türkçeye Etkisi”. *Akpınar Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*. (1): 5-8.
- BAŞAK Suna (2005). “Türk Sosyolojisinde Yapı Araştırmaları”. *Bilig*. (32): 33-63.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

- BENVENİSTE Emile (2008). *Dilin Yapısı ve Toplumun Yapısı*. (Problemens de Linguistique General-II, Paris, Gallimard, 1974)
<http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=2&dsid=280&dyid=4476> Erişim Tarihi: 15.01.2008
- BURAN Ahmet (1997). “Türk Asrı İçin Önce Türkçe Asrı Gerekir”. *Yeni Türkiye Dergisi (Türk Dünyası Özel Sayısı)*. (15): 212-216.
- BÜYÜKKANTARCIOĞLU Nalân (2006). *Toplumsal Gerçeklik ve Dil*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- BÜYÜKKANTARCIOĞLU Nalân (1992). “İstanbul’daki Üç İlkokulda Farklı Sosyal Katmanlardan Gelen Üçüncü ve Beşinci Sınıf Öğrencilerinde Ölçüt-Dil Sözcük Dağarcığı Farklılıkları”. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 8 (3): 227-237.
- CHOMSKY Naom (2002). *Dil ve Zihin*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- DOĞRU Erdinç (1996). “Dil, Düşünce ve Kültür Arasındaki İlişki”. *Dil Dergisi*. (45): 15–25.
- ERGENÇ İclâl (2002). *Konuşma Dili ve Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- ERGÜN Mustafa (2007). Çocukların Sosyalleşmesine Sosyal Tabakaların Etkisi.
<http://www.fikrimyok.com/Sosyallesme-Ve-Cesitleri14740.html> Erişim Tarihi: 24.12.2009
- GÖKBERK Macit (1997). *Değişen Dünya Değişen Dil*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- GÜNAY V. Doğan (1991). “Dil Konuşanın Özelliğini Ne Oranda Yansıtır?” *Dilbilim Araştırmaları 1991*. İstanbul: Hitit Yayınevi. Sayfa: 71-74
- İMER Kâmile (1990). *Dil ve Toplum*. İstanbul: Gündoğan Yayıncılık.
- MEB (2006). *İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (6, 7, 8. Sınıflar)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- OKTAR Lütfiye (1995). “Yazılı İletişimin Toplumsal Boyutları.” *Dilbilim Araştırmaları 1995*. İstanbul: Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık Ltd. Şti. sayfa: 167-181.
- ÖZBAY Murat (2001). “0-6 Yaş Grubu Çocuklarındaki Dil Gelişiminin Türkçe Öğretimi Açısından Önemi”. *Bilig*. (17):97-103.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

- ÖZKAN Recep (2003). “Cumhuriyet ve Dil/Toplumsal Birlik Açısından Dilin Önemi”. *Millî Eğitim*. Sayı: 160 <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/ozkan.htm> Erişim Tarihi: 31.12.2007
- SELÇUK Ayhan (2007). “Sosyal Bir Davranış Biçimi Olarak Dil”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (17): 503-507
- SEVER Sedat (2000). *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- TOSUNOĞLU Mesiha (1999). “Kelime Servetinin Eğitim Öğretimdeki Yeri ve Önemi”. *Millî Eğitim Dergisi*. (144): 71-73.
- TÜRKER-KÜYEL Mübahat (2001). “İleri Dil” ve “Dil Transferi” Üzerine Ön Düşünceler. *Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- VARDAR Berke (2001). *Dilbilim Yazıları*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- YAĞCIOĞLU Semiramis (2005). “Dil Asla Masum Değildir”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7 (2): 136-143.
- YALÇIN Süleyman Kaan (2005). *İlköğretim 1. ve 5. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Söz Varlığı Unsurlarının Eğitsel Açından Değerlendirilmesi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- YILMAZ Tahsin (1974). *Eğitimde Eşitsizliğin Kaynaklarından Biri Olarak Dil Yapısının Okul Başarısındaki Rolü*. Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi.
- WITTGENSTEIN Ludwig (1997). *Philosophical Investigation*. GEM Anscombe, Blackwell, Oxford.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*